

EBRIS | We know
books

T O M

H O L L A N D

R U B I C O N

TRIUMFUL ȘI TRAGEDIA
REPUBLICII ROMANE

Traducere din limba engleză de
MONICA GRĂDINARU

LITERA
București

Mulțumiri	9
Notă privind numele proprii	11
Introducere la ediția din 2013	13
Prefață	17
Capitolul 1. Republica paradoxală	27
Capitolul 2. Blestemul Sibilei	49
Capitolul 3. Noroc schimbător ca o femeie	69
Capitolul 4. Întoarcere la origini	87
Capitolul 5. Faima ca temelie	107
Capitolul 6. Un banchet cu stârvuri	141
Capitolul 7. Datoria față de plăcere	163
Capitolul 8. Triumviratul	189
Capitolul 9. Aripile lui Icar	219
Capitolul 10. Războiul unei lumi	257
Capitolul 11. Moartea Republicii	289
Cronologie	319
Bibliografie	323
Note	331
Indice	343

REPUBLICA PARADOXALĂ

Vocile străbunilor

La începuturi, înaintea Republicii, Roma fusese condusă de regi. Despre unul dintre aceștia, un tiran arogant pe nume Tarquinius, se spunea o poveste ciudată. Odată, o bătrână a intrat în palatul său, cerând să-l vadă. Ținea în brațe nouă cărți. Când i le-a oferit lui Tarquinius, el i-a răs în față, atât de absurdă era suma pe care i-o cerea pentru ele. Fără să încerce să se tocmească, bătrâna s-a răsucit pe călcâie și a plecat fără să scoată o vorbă. A pus pe foc trei dintre cărți, apoi, întorcându-se la rege, i-a propus restul volumelor, dar tot la același preț. Regele, deși cu mai puțină siguranță de sine, a refuzat încă o dată și din nou bătrâna a plecat. Tarquinius devenise deja nervos, gândindu-se: oare ce refuzase? Așa că, atunci când bătrâna misterioasă a reapărut, ținând în brațe, de data aceasta, doar trei cărți, el s-a grăbit să le cumpere, deși a trebuit să plătească prețul cerut la început pentru toate cele nouă. Bătrâna și-a luat banii, a dispărut și nu a mai fost văzută vreodată.

Cine fusese? Cărțile ei s-au dovedit a conține profetii atât de puternice, încât romanii au înțeles repede că doar una singură putea fi autoarea lor – profetesa greacă Sibila. O asemenea recunoaștere nu a condus totuși decât la și mai multe întrebări, căci legendele despre Sibila erau ciudate și enigmatice. Există bănuiala că prevestise războiul troian, oamenii dezbătând dacă ea reprezenta un grup de zece profetese, dacă era nemuritoare sau dacă-i fusese menit să trăiască 1 000 de ani. Unii – cei mai sofisticăți – se întrebau chiar dacă exista cu adevărat. De fapt, numai două lucruri puteau fi declarate cu certitudine – că, într-adevăr, cărțile ei, scrise cu caractere antice grecești subțiri, existau și că în ele se regăseau tipare ale evenimentelor care urmau să se petreacă. Romanii, din cauza meschinăriei lui Tarquinius care și-ar fi dorit un chilipir, s-au trezit în fața unei ferestre deschise către viitorul omenirii.

Acest lucru nu l-a ajutat mult pe Tarquinius. În 509 î.Hr., el a căzut victimă unei lovituri de palat. La Roma, regii domniseră mai mult de 200 de ani, încă de la întemeierea cetății, însă Tarquinius, al șaptelea dintre ei, era și ultimul.¹⁶ Odată cu alungarea lui, monarhia însăși a fost

răsturnată și, în locul ei, proclamată o republică liberă. De atunci, titlul de *rege* a fost privit de către poporul roman cu o ură aproape patologică, un cuvânt la care se înfiorau și tresăreau ori de câte ori era menționat. *Libertate* fusese cuvântul de ordine la puciul împotriva lui Tarquinius, iar libertatea – a unei cetăți care nu avea stăpân – a devenit acum consacrată ca drept din naștere și măsură ale oricărui cetățean. Pentru a o proteja de ambițiile viitorilor posibili tirani, întemeietorii Republicii au creat o remarcabilă formulă. Ei au împărțit cu grijă puterile regelui exilat între doi magistrați, amândoi aleși, nefiindu-i permis nici unuia dintre ei să servească mai mult de un an. Aceștia erau consulii¹⁷, iar prezența lor în fruntea cetățenilor, ceea ce-l păzea pe fiecare împotriva ambițiilor celui alt, era o expresie răscolitoare a principiului de conducere a Republicii – acela ca niciodată să nu mai apară cineva căruia să i se permită să exercite puterea supremă la Roma. Și totuși, în mod neașteptat, în pofida inventării consulatului, această instituție nu era chiar atât de nouă încât să-i despartă pe romani complet de trecutul lor. Monarhia fusese abolită, dar nu și restul. Rădăcinile noii Republici pătrundeau adânc în timp – adesea foarte adânc. Consulii înșiși, ca un privilegiu al funcției lor, și-au tivit togile cu purpură, la fel ca regii. Când consultau auspiciile, făceau asta după ritualuri care datau dinainte de întemeierea Romei. Iar apoi, desigur, cele mai importante dintre toate erau cărțile lăsate în urmă de Tarquinius, după plecarea sa în exil, cele trei suluri misterioase cu profeții, scrierile celor din vechime și poate chiar ale nemuritoarei Sibila.

Într-atât de sensibile erau informațiile oferite acolo, încât accesul la ele era reglementat ca secret de stat. Cetățenii prinși copiindu-le erau vârați într-un sac și aruncați în mare. Doar în cele mai periculoase dintre circumstanțe, când minuni înspăimântătoare avertizau Republica de apariția unei catastrofe iminente, era permisă consultarea cărților sibiline. Atunci, după ce orice altă soluție alternativă fusese epuizată, magistrați numiți special erau mandatați să urce la Templul lui Jupiter, unde erau ținute cărțile în condiții de siguranță dintre cele mai stricte. Sulurile erau desfășurate. Rândurile în greacă foarte veche, abia vizibile, erau urmărite cu degetul. Profețiile erau descifrate, la fel și sfaturile despre cum puteau fi împăcate cel mai bine cerurile mânioase.

Sfaturi se găseau întotdeauna. Romanii, un popor pe cât de practic, pe atât de pios, nu acceptau fatalismul. Erau interesați să cunoască viitorul doar pentru că-și imaginau că așa putea fi stăpânit mai bine. Băi de sânge, abisuri care scuipau foc, șoareci mănăcători de aur – și alte asemenea minuni îngrozitoare erau privite ca echivalente ale insistențelor

LIBERIS | We know

unui executor judecătoresc, avertizări adresate poporului roman că avea restante față de zei. Recâștigarea încrederii acestora putea impune introducerea unui cult străin în cetate, adorarea unei divinități până atunci necunoscute. De cele mai multe ori, dădeau impresia unei restrângeri a libertăților, câtă vreme căutau magistrații cu disperare să identifice tradițiile care fuseseră eventual neglijate. Să reconstituie trecutul, felul în care stătuseră lucrurile înainte, și siguranța Republicii ar fi fost garantată!

Aceasta era o prezumție adânc înrădăcinată în sufletul oricărui roman. În secolul care a urmat instaurării sale, Republica Romană a fost în mod repetat chinuită de convulsii sociale, de cereri ale maselor de cetățeni care doreau drepturi civile extinse și de continue reforme constituționale – și totuși, chiar și în această perioadă tulbure de revolte, poporul roman nu a încetat niciodată să afișeze un sever dispreț față de schimbare. Noutatea, pentru cetățenii Republicii, avea conotații sinistre. La cât de pragmatici erau, ei puteau accepta inovația, dacă era prezentată drept voința zeilor sau ca fiind o tradiție străveche, dar niciodată drept ceea ce era de fapt. În egală măsură conservatori și flexibili, romanii păstrau ce funcționa, ce nu le reușise adapta și conservau ca lemn sacru ceea ce devenise redundant. Republica era deopotrivă un șantier și o groapă de gunoi. Viitorul Romei se construia din amestecătura lăsată în urmă de trecutul ei.

Romanii înșiși, departe de a vedea un paradox în acest lucru, îl considerau un drept câștigat. Cum ar fi putut investi în cetatea lor altfel decât păstrându-și credința în obiceiurile strămoșilor? Istorici străini, care aveau tendința de a privi pioșenia romanilor ca pe o „superstiție”¹⁸ și o interpretau ca pe un subterfugiu impus maselor de o clasă dominantă cinică, îi interpretaseră greșit esența. Republica nu era precum alte state. În timp ce grecii erau constant zguduți de războaie civile și de revoluții, Roma se dovedise impermeabilă la astfel de dezastre. Nici măcar o dată, în ciuda tuturor turbulențelor sociale din primul ei secol de existență, Republica nu vărsase pe străzi sângele propriilor cetățeni. Cât de tipic din partea grecilor să reducă idealul cetățeniei comune la nivel de sofism! Pentru un roman, nimic nu era mai sacru și mai prețuit. La urma urmei, era ceea ce-l definea. Treburile publice – *res publica* – tocmai asta se înțelegea prin „republică”. Doar văzându-și reflecția în privirea celor din jur putea un roman să se considere cu adevărat om.

Și doar auzindu-și numele rostit de toți. În Republica Romană, un cetățean bun era cetățeanul pe care-l recunoșteau ceilalți ca fiind bun. Romanii nu cunoșteau nici o diferență între excelența morală și reputație, folosind același cuvânt, *honestas*, pentru amândouă. Aprobarea venită

din partea întregii cetăți era testul suprem și unic al valorii. Din acest motiv, ori de câte ori ieșeau în stradă, cetățenii nemulțumiți făceau acest lucru pentru a cere acces la încă și mai multe onoruri și glorie. Revolta civilă inspira invariabil stabilirea unei noi magistraturi: cea a edililor și a tribunilor în 494 î.Hr., a chestorilor în 447 î.Hr., a pretorilor în 367 î.Hr. Cu cât erau mai multe funcții, cu atât era mai mare gama de responsabilități; cu cât gama era mai mare, cu atât ocaziile de a te realiza și de a fi aprobat erau mai mari. Tot ce-și dorea mai mult un cetățean roman era să fie apreciat – după cum, în aceeași măsură, să fie umilit în public era teama sa cea mai mare. Nu legile, ci conștiința de a fi întotdeauna privit împiedica simțul de competiție al unui roman să degereze în ambiție egoistă. Deși era invariabil istovitoare și implacabilă, competiția pentru excelență nu lăsa loc orgoliului nedisciplinat. A pune onoarea personală înaintea interesului comunității întregi reprezenta comportamentul unui barbar – sau, încă și mai rău, al unui rege.

În relațiile dintre ei, cetățenii Republicii Romane erau învățați să-și tempereze setea de competiție, pentru binele comun. Totuși în relațiile lor cu alte state nu mai erau stânjeniți de astfel de inhibiții: „Mai mult decât orice altă nație, romanii au căutat gloria și au fost lacomi după elogi”.¹⁹ Consecințele foamei de onoare erau invariabil devastatoare pentru vecinii romanilor. Foarte puțini adversari erau pregătiți să se confrunte cu eficiența legiunilor, combinată cu sălbăcia lor. Când romanii erau împinși de atitudinea de nesupunere a unei cetăți s-o cucerescă, le stătea în obicei să măcelărească orice ființă vie găseau acolo. Ruinele pe care legionarii le lăseau în urma lor puteau fi întotdeauna recunoscute după felul în care capetele tăiate ale câinilor și membrele smulse ale vitelor erau împrăștiate printre cadavrele de oameni.²⁰ Romanii ucidau pentru a inspira groază: nu dintr-o frenezie sălbatică, ci în calitate de membri disciplinați ai unei mașinării de război. Curajul depus în serviciul legiunilor, întărit de mândria față de cetatea lor și de credința în destinul ei, era o emoție pe care fiecare cetățean era educat s-o resimtă. Un element absolut letal – și glorios pentru romani – le marca felul în care-și purtau războaiele.

Chiar și așa, celorlalte state din Italia le-a luat ceva timp să înțeleagă ce prădător aveau în mijlocul lor. În primul secol al existenței Republicii, romanii s-au luptat să-și stabilească supremația asupra unor cetăți aflate la puțin peste 15 kilometri depărtare de porțile lor. Însă și cel mai feroce carnivor trece printr-o perioadă de creștere, iar romanii, pe măsură ce luau cirezi cu japca și hărțuiau triburile mărunte de pe coline, își dezvoltă instinctele necesare pentru a stăpâni și a ucide. Înainte de 360 î.Hr.,

IBDIS | We know
books

ei își impuseseră cetatea ca stăpână peste centrul Italiei. În următoarele decenii, au mers înspre nord și sud, anihilând orice împotrivire unde și când o întâlneau. Până în 260 î.Hr., cu o viteză uimitoare, puseseră stăpânire pe întreaga peninsulă. Desigur, onoarea le impunea. Romanii le garantau favoruri statelor care cu umilință recunoșteau superioritatea lor, așa cum un patron proceda față de clienții săi; în schimb, cei care li se împotriveau nu aveau parte decât de o luptă neîncetată. Nici un roman nu putea tolera perspectiva ca orașul lui să piardă. Mai degrabă ar fi acceptat oricâtă suferință, oricât de prelungită, decât să îndure așa ceva.

A venit curând o vreme în care a trebuit ca Republica să demonstreze acest lucru printr-o luptă literalmente pe viață și pe moarte. Războaiele cu Cartagina s-au dovedit a fi teribile, cum nu fusese nici unul până atunci. O cetate cu întemeietori semitici, de pe coasta de nord a Africii, care domina rutele comerciale din vestul Mediteranei, Cartagina posedă resurse cel puțin la fel de mari ca și Roma. Deși o putere predominant maritimă, ea se angaja de secole în războaie mai mari sau mai mici împotriva cetăților grecești din Sicilia. Romanii, aflați acum dincolo de strâmtoarea Messina, reprezentau un factor nou, rău-prevestitor, dar straniu, în ecuația militară a Siciliei. În mod predictibil, grecii de pe insulă nu s-au putut abține să nu antreneze Republica în veșnicele lor conflicte cu Cartagina. La fel de predictibil, odată invitată acolo, Republica Romană a refuzat să joace după reguli. În 264 î.Hr., ea a transformat ceea ce fusese o mică dispută în privința drepturilor decurgând din tratate într-un război total. În ciuda lipsei oricărei tradiții navale și a pierderii flotelor una după alta din cauza acțiunilor dușmanului sau a furtunilor, romanii suferind peste două decenii de pierderi groaznice, au înfrânt, până la urmă, Cartagina. Urmând termenii tratatului de pace impus lor, cartaginezii au întreprins o retragere completă din Sicilia. Fără să fi avut vreo intenție, Roma s-a trezit cu nucleul unui imperiu întins peste mare. În 227 î.Hr., Sicilia s-a constituit în cea dintâi provincie romană.

Teatrul de desfășurare a campaniilor militare ale Republicii avea să fie în curând chiar și mai mare. Cartagina fusese înfrântă, dar nu distrusă. După pierderea Siciliei, ea și-a întors atenția spre Hispania. Înfruntând triburile ucigașe care roiau peste tot în munți, cartaginezii au început să prospecteze după metale prețioase. Fluxul de bogății provenit din mine le-a permis curând să se gândească să reia ostilitățile. Cei mai buni generali ai Cartaginei nu mai aveau de mult iluzii în privința felului de a fi al dușmanului pe care-l reprezenta Republica Romană. Ei urmau să pornească un război total, iar victoria le-ar fi fost imposibilă, dacă puterea romană nu ar fi fost complet distrusă.

Ca să realizeze acest lucru, în 218 î.Hr., Hannibal a condus o armată cartagineză din Hispania, prin sudul Galiei și peste Alpi. Desfășurând cu măiestrie strategii și tactici cu mult superioare celor ale adversarilor săi, el a obținut trei victorii răsunătoare asupra armatelor romane. La cea de-a treia victorie a sa, la Cannae, Hannibal a distrus opt legiuni, fiind vorba despre cel mai mare dezastru militar din istoria Republicii. După toate convențiile și așteptările războiului contemporan, Roma ar fi trebuit să recunoască triumful lui Hannibal și să încerce să ceară pacea. Dar în fața catastrofei a arătat doar o continuă sfidare. În mod natural, într-un astfel de moment, romanii s-au întors la profețiile Sibilei, să-i îndrume. Acestea au cerut ca doi gali și doi greci să fie îngropați de vii în piața Cetății. Magistratii au urmat întocmai sfatul Sibilei. Cu acest act șocant de barbarie, poporul roman demonstra că nu dezaproba nimic, atât timp cât libertatea Romei era păstrată. Alternativa la libertate – așa cum fusese dintotdeauna – era moartea.

Și apoi, cu îndârjire, an după an, Republica s-a îndepărtat de marginea prăpastiei. Au fost adunate alte și alte armate; Sicilia a fost luată în posesie; legiunile au cucerit imperiul hispanic al Cartaginei. Un deceniu și jumătate după Cannae, Hannibal a înfruntat o altă armată romană, dar de data asta pe pământ african. A fost înfrânt. Cartagina nu mai avea puterea de luptă necesară pentru a se război în continuare, iar când le-au fost anunțați termenii învingătorului, Hannibal și-a sfătuit compatrioții să-i accepte. Spre deosebire de Republica Romană după Cannae, el a preferat să nu riște ca cetatea să-i fie distrusă. Totuși romanii nu au uitat niciodată că în persoana lui Hannibal, în anvergura eforturilor și a ambițiilor lui, întâlniseră dușmanul care le semăna cel mai mult. Secole mai târziu, la Roma încă se mai găseau statui ale generalului cartaginez. Chiar și după ce au redus Cartagina la o relicvă neputincioasă, confiscându-i provinciile, flota, faimoșii elefanți de război, romanii au continuat să se teamă de o redresare punică. O astfel de ură era cel mai mare compliment pe care l-ar fi putut aduce unui stat străin. Nu puteau avea încredere în Cartagina, nici chiar supusă. Romanii au privit în propriul suflet și i-au atribuit celui mai mare inamic al lor implacabilitatea pe care o găseau în ei înșiși.

Niciodată de atunci nu au mai tolerat existența unei puteri capabile să le amenințe supraviețuirea. Mai degrabă decât să riște așa ceva, au simțit că era perfect justificat să lanseze lovituri preventive împotriva oricărui adversar care părea să devină prea arogant. Astfel de inamici erau ușor – mult prea ușor – de găsit. Încă dinaintea războiului cu Hannibal, Republica își făcuse un obicei din a trimite expediții ocazionale în

IBDIS | We know books

Balcani, unde magistrații se puteau amuza terorizând micile căpetenii locale și retrasând hotarele. După cum italicii ar fi confirmat, romanii aveau o slăbiciune înăscută pentru astfel de „sporturi“ de aruncare a greutății, reflectând pe măsură familiara hotărâre a Republicii ca niciodată să nu tolereze lipsa de respect. Cu toate acestea, pentru orașele-stat ale Greciei, trădătoare și compulsiv-certărețe, a fost o lecție mai dificilă. Confuzia era de înțeles – în perioada timpurie a ciocnirilor dintre ele și Roma, Republica nu se purtase deloc precum o putere imperială convențională. Ca un fulger care cade din senin, legiunile loveau cu un impact devastator, apoi, la fel de brusc, plecau. În ciuda furiei lor, intervențiile acestea intermitente erau despărțite de lungi perioade când Roma părea să-și fi pierdut complet interesul pentru Grecia. Chiar și când Republica intervenea, incursiunile ei peste Marea Adriatică erau în continuare prezentate drept încercări de păstrare a păcii, care nu urmăreau anexarea de teritorii, ci stabilirea clară a prestigiului Republicii și punerea la pământ a oricărei puteri locale vanitoase.

În primii ani ai angajării romane în Balcani, scopul clar a fost Macedonia, un regat din nordul Greciei care dominase peninsula timp de 200 de ani. În calitate de moștenitor al lui Alexandru cel Mare, regele țării considerase întotdeauna de la sine înțeles dreptul de a fi oricât de îngâmfat dorea. În ciuda repetatelor confruntări punitive cu armatele Republicii, o astfel de pretenție nu s-a stins aproape niciodată, iar în 168 î.Hr. răbdarea romană în sfârșit s-a epuizat. Abolind complet monarhia, Roma a împărțit întâi Macedonia în patru republici-marionetă, apoi, în 148 î.Hr., desăvârșindu-și transformarea din paznic al păcii în putere de ocupație, a stabilit o conducere directă. Ca în Italia, unde drumurile străbăteau peisajul precum firele unei plase, dibăciile ingineresti puneau pecetea finală pe ce începuse cucerirea militară. Via Egnatia, o brazdă lată de piatră și pietriș, străbătea sălbăticia Balcanilor. Desfășurându-se de la Marea Adriatică până la Marea Egee, acest drum expres a devenit legătura vitală în comerțul dintre Grecia și Roma. Oferea, totodată, acces către orizonturi încă și mai exotice, de dincolo de albastrul Mării Egee, unde cetăți care străluceau de aur și marmură, bogate în lucrări de artă și cunoscute pentru practicile lor decadente la gătitul bucatelor, păreau să atragă, pur și simplu, atenția severă a Republicii Romane. Până în 190 î.Hr., o armată romană pătrunsese deja în Asia, făcuse praf mașinăria de război a despotului local și-l umilise sub privirile întregului Orient Apropiat. Atât Siria, cât și Egiptul, cele două superputeri locale, și-au înghițit în grabă mândria, au învățat să tolereze interferențele ambasadurilor romani și au recunoscut din ce în